



Biannual Journal of
Metaphysical Investigations,
Vol.5, No. 10, Fall & Winter 2024-
2025, pp 237-266

A Study and Analysis of the Meaning of life from the Perspective of Parvin Etesami¹

Gholam Hossein Khedri²

Abstract

Parvin Etesami, one of Iran's most celebrated poets, deeply explored the essence of existence, searching for the meaning of life through themes such as love, knowledge, justice, and self-perfection. This study, employing a descriptive-analytical approach and utilizing library sources, delves into Etesami's nuanced perspectives on life's meaning. On one hand, she sees meaning as inherent, woven into human nature and the universal order. On the other, she highlights the significance of free will and personal choice in shaping one's own life path.

By bridging these seemingly opposing viewpoints, Etesami presents a holistic and humanistic interpretation of life's meaning—one that embraces both spiritual and divine dimensions while recognizing the individual's role in shaping their own destiny. This study's uniqueness lies in its careful examination of how Etesami reconciles these perspectives in her poetry. Ultimately, her work suggests that life's meaning is found in striving for self-improvement and transcendence while also cherishing the beauty of everyday existence.

Keywords: The Meaning of life, Parvin Etesami, Poems, Human Nature.

¹ . **Research Paper**, Received: 7/10/2024; Confirmed: 21/12/2024.

² . Associate Professor, Department of Philosophy, Theology and Ethics, Payame Noor University, Tehran, Iran. (gh.khedri@pnu.ac.ir).



Introduction

Parvin Etesami's poetry explores the multifaceted dimensions of life's meaning, emphasizing love, knowledge, justice, and the pursuit of perfection as fundamental forces that give life depth and purpose. For Etesami, love is more than mere romantic affection—it is a profound connection between humans, God, and nature. She portrays love as a guiding light that dispels life's darkness, as illustrated in her poem *The Meaning of Love*.

Knowledge and wisdom, she argues, are the keys to spiritual growth. Through learning and self-reflection, humans can gain a deeper understanding of their place in the universe, giving life direction and purpose. Justice, in her view, is essential for a meaningful existence—without it, life loses its moral foundation. Lastly, she stresses the pursuit of self-perfection, encouraging individuals to strive for excellence, as reflected in her poem *Perfection*, where she urges:

"O human, become perfect; perfection is incumbent upon you."

The Pursuit of Truth and the Meaning of Life

Etesami envisions life as a journey toward truth, where self-purification, knowledge, and virtue lead to ultimate fulfillment. Her poetry is infused with themes of honor, honesty, and compassion, advocating for a life centered on moral and intellectual enrichment.

In one of her couplets, she writes:

"If you don't seek the meaning in the mirror of the soul, / You will pollute your heart and raise dust from your soul."

Here, she encourages deep introspection, arguing that life's true meaning is not found in material possessions but within one's soul. This verse critiques materialism, highlighting the emptiness of a life solely focused on worldly gains. Instead, she invites readers to cultivate virtues and seek enlightenment through self-awareness and wisdom.

The Meaning of Life According to Parvin Etesami: An Introspective Journey

Parvin believes that the meaning of life cannot be confined to a single dimension but instead exists on multiple levels. In her view, love, knowledge, justice, and perfection each have the power to give life meaning on their own. However, these elements are also deeply interconnected and intertwined.

In his esteemed book *With a Lamp and a Mirror*, which offers an in-depth exploration of contemporary Iranian poetry and poets, Mohammad-Reza Shafiei Kadkani provides a meticulous and analytical examination of Parvin

E'tesami's life and works. He portrays her as a poet with profound thoughts, expressed in a simple and fluid language.

Eslami Nodoushan similarly argues that Parvin E'tesami delved into the depths of human and social issues through her poetry, successfully conveying her messages with elegance and eloquence. Kadkani, in his interpretation of her poetry—especially those centered on the meaning of life—highlights that Parvin was in search of answers to humanity's fundamental questions about life and death.

Etesami suggests that humans do not create meaning but rather discover it through personal growth. When faced with life's difficulties, she advises turning to spirituality for inner peace and fulfillment. Her poetry conveys the importance of balancing material and spiritual pursuits, urging readers to embrace the present moment while recognizing life's impermanence. She often alludes to the fleeting nature of the physical world, reminding us that while material things fade, the soul endures.

In one couplet, she writes:

"For this cup, the universe is the cupbearer / One must drink, whether it be nectar or blood."

This line reflects the inevitability of life's joys and hardships, urging individuals to accept both with grace. Another powerful verse reinforces the value of knowledge:

"Illuminate your eyes with the light of knowledge, lest you become blind..."

For Etesami, knowledge is more than just theoretical learning—it is an illuminating force that dispels ignorance and guides humanity toward enlightenment. She believes that life's ultimate purpose lies in purity, righteousness, and returning the soul to its divine origin.

She further reinforces this in a poignant verse:

"God created you pure; are you not ashamed of yourself? / For once you were pure, but now you are stained with sin."

Here, she reminds humanity of its inherent divine purity and urges a return to this original state. In her view, straying from righteousness stems from forgetting this fundamental truth. She invites individuals to cleanse themselves of worldly impurities, embracing a path of spiritual refinement.

Conclusion

This research reveals that Parvin Etesami's perspective on life's meaning is a delicate balance between discovery and creation. She suggests that while life has an intrinsic, predetermined meaning embedded in the human soul and the universe, individuals must actively seek and shape it through their

choices, experiences, and introspection. This blend of fate and free will sets her apart from many of her contemporaries, making her poetry both timeless and thought-provoking. Etesami's work continues to inspire, reminding us that the meaning of life is found in striving for self-improvement, embracing wisdom, and appreciating the beauty of existence.

Resource

- Etesami, P. (1996), *Divan-e Parvin Etesami* (B. Khaleghi, Ed.). Tehran: Zavar Publications.
- Shafiei Kadkani, Mohammad-Reza (2013), *With a Lamp and a Mirror: In Search of the Roots of Transformation in Contemporary Iranian Poetry*, 4th edition, Tehran: Sokhan Publications.
- Khedri, Gholamhossein (2022), "A Comparison Between Walter Stace and Mulla Sadra on the Meaningfulness of Life," *Comparative Theology*, Vol. 13, No. 27.





بررسی و تحلیل معنای زندگی از منظر پروین اعتصامی^۱

غلامحسین خدری^۲

چکیده

پروین اعتصامی، شاعره نامدار ایرانی، با نگاهی ژرف به هستی، معنای زندگی را در مفاهیمی چون عشق، معرفت، عدالت و کمال جستجو می‌کند. این پژوهش با رویکرد توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، به واکاوی دیدگاه چندوجهی پروین اعتصامی درباره معنای زندگی می‌پردازد. از یک سو، وی به وجود معنایی از پیش تعیین شده در فطرت انسان و قوانین هستی معتقد است، اما از سوی دیگر، بر نقش اختیار و اراده انسان در ساختن معنای زندگی تأکید می‌کند. این پژوهش نشان می‌دهد که پروین اعتصامی با تلفیق این دو دیدگاه، به ارائه تعریفی جامع و انسانی از معنای زندگی می‌پردازد که هم به ابعاد معنوی و الهی انسان و هم به نقش او در شکل‌دهی به سرنوشت انسان توجه دارد. نوآوری این پژوهش در بررسی دقیق تطابق این دو دیدگاه ظاهراً متناقض در اشعار پروین است. در نهایت، می‌توان گفت که پروین اعتصامی با زبانی شاعرانه و عمیق، به ما

۱. مقاله پژوهشی، تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۱۶ تاریخ تایید علمی: ۱۴۰۳/۱۰/۱.

۲. دانشیار گروه فلسفه کلام و اخلاق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

(gh.khedri@pnu.ac.ir).



یادآور می‌شود که معنای زندگی در گرو تلاش برای رسیدن به کمال و تعالی و در عین حال، لذت بردن از زیبایی‌های زندگی است.

کلید واژگان: معنای زندگی، فلسفه زندگی، پروین اعتصامی، دیدگاه چندوجهی.

۱. مقدمه

پروین اعتصامی، شاعره نامدار ایرانی است که در اشعار خود به واکاوی مفاهیم عمیق فلسفی و اجتماعی از جمله معنای زندگی می‌پردازد (اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۱۰). دیدگاه او در این زمینه، پیچیده و چندلایه است و از ظرافت‌ها و ژرفنای فلسفی ویژه‌ای برخوردار است. در این نوشتار، در صدد آن هستیم تا به بررسی دیدگاه پروین اعتصامی در خصوص معنای زندگی با رویکردی فلسفی و با روش توصیفی - تحلیلی بپردازیم.

انسان از دیرباز در پی یافتن پاسخی برای پرسش بنیادین «معنای زندگی چیست؟» بوده است. این جستجو، ریشه در ذات جستجوگر و کنجکاو انسان دارد و از دغدغه‌های همیشگی ادیان، فلسفه‌ها^۱ و روان‌شناسان^۲ بوده است. پرداختن به این پرسش، نه تنها به فرد

۱. ارسطو معتقد است "هدف زندگی انسان، سعادت است" (ارسطو، فصل ۱۰، ۱۳۹۶، ص ۶۲). سارتر به تبیین مفهوم پوچی و آزادی انسان می‌پردازد. او معتقد است که معنای زندگی را انسان خود باید خلق کند و هیچ معنای از پیش تعیین شده‌ای برای زندگی انسان وجود ندارد (سارتر، ۱۳۹۰، ص ۱۲۳). رویکرد فلسفی درباره معنای زندگی را می‌توان در سه مفهوم هدف، ارزش و کارکرد زندگی بخش‌بندی نمود (خدری، ۱۳۹۸، صص ۶۳-۷۸). ملاصدرا بیان می‌کند که اعتقاد به خداوند سبب می‌شود که انسان هستی و حیات را بامعنا تلقی کند. (نصری، ۱۳۷۸، ص ۲۲). ارزش معنای زندگی نیز در نظر وی، کمال و تجرد یافتن انسان از محسوسات و عوالم محدود مادی است. «کمال انسان در ادراک حقایق کلی و رسیدن به معارف الهی و تجرد یافتن از محسوسات مادی و رهایی از بندهای امور شهودی و غضبی می‌باشد.» (ملاصدرا، ۱۳۶۴، ج ۸، ص ۴) ملاصدرا این موضوع را مفصلاً، در قوس صعودی نفس بحث می‌کند (ملاصدرا، ۱۳۶۰، ص ۴۱۰).

۲. معنای زندگی را فرانکل، در رسیدن به اهداف و آرمان‌های انسانی، مانند دانش، عدالت، و آزادی می‌داند (فرانکل، ۱۳۸۳، ص ۳۰). مارتین سلیگمن، یکی از بنیانگذاران روان‌شناسی مثبت، به ارائه مفاهیم

کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تری از خود و جهان هستی دست یابد، بلکه به جامعه نیز در جهت ایجاد تعاملات بهتر و ساختن دنیایی معنادارتر کمک شایانی می‌کند. معنای زندگی، صرفاً یک پرسش فلسفی هم نیست؛ بلکه یک نیاز اساسی روحی و روانی انسانی است. انسان‌ها برای داشتن زندگی سالم و شاداب، نیازمند احساس معنا و هدف در زندگی خود هستند. یافتن پاسخ این پرسش، به افراد کمک می‌کند تا با چالش‌های زندگی بهتر کنار بیایند، احساس رضایت‌مندی بیشتری داشته باشند و به پتانسیل‌های خود پی ببرند. در دنیای پیچیده و پرشتاب امروز، که انسان‌ها با حجم عظیمی از اطلاعات و انتخاب‌ها روبرو هستند، یافتن معنای زندگی اهمیت دوچندانی یافته است. در چنین دنیایی، افراد ممکن است احساس گم‌شدگی و بی‌هدفی کنند و به همین دلیل، پرداختن به مبحث معنای زندگی می‌تواند به عنوان یک راهنما و چراغ راه برای آن‌ها عمل کند.

بررسی دیدگاه شاعران و اندیشمندان در مورد معنای زندگی، به ما کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تری از این مفهوم دست پیدا کنیم. در این راستا، بررسی دیدگاه پروین اعتصامی، شاعر بزرگ ایرانی، می‌تواند بسیار مفید باشد. اعتصامی با نگاهی ژرف و فلسفی به زندگی، به ابعاد مختلف معنای وجود پرداخته است و آثار او سرشار از مفاهیمی است که می‌توانند به ما در یافتن پاسخ این پرسش کمک کنند. وی در اشعار خود به ابعاد مختلف معنای زندگی پرداخته است. وی معتقد است که عشق، معرفت، عدالت و تلاش برای کمال، از جمله عواملی هستند که به زندگی انسان عمق و معنا می‌بخشند. عشق در اشعار اعتصامی، صرفاً یک احساس عاشقانه نیست، بلکه به معنای پیوند عمیق انسان با خدا، انسان‌های دیگر و طبیعت است. عشق به خدا، عشق به انسان‌ها، و عشق به طبیعت، همگی

بنیادین زندگی انسانی از جمله معنای زندگی، می‌پردازد. وی بیان می‌کند که معنای زندگی در "یافتن و استفاده از نقاط قوت و استعداد‌های خود برای ایجاد چیزی فراتر از خود نهفته است.

(Seligman, 2002:23)

می‌توانند به زندگی معنا ببخشند (اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۲۵). این پیوند، به انسان احساس تعلق و معنا می‌دهد. برای مثال، در شعر "معنی عشق"، شاعر عشق را به نوری تشبیه می‌کند که تاریکی زندگی را روشن می‌کند (همان، ص ۱۲). معرفت و دانایی نیز از نظر اعتصامی، کلیدهای گشاینده درهای معنویت هستند. با کسب دانش، انسان به درک عمیق‌تری از جهان و جایگاه خود در آن دست می‌یابد و این درک، به زندگی او هدف و جهت می‌دهد (همان، ص ۳۰). عدالت نیز از دیدگاه این شاعر، بنیادی‌ترین اصل زندگی اجتماعی است و بدون وجود عدالت، زندگی انسان پوچ و بی‌معنا خواهد بود (همان، ص ۴۰). در نهایت، تلاش برای کمال و تعالی، انسان را به سوی کمال مطلوب سوق می‌دهد و به زندگی او معنا و جهت می‌بخشد (همان، ص ۵۰). در شعر "کمال" پروین انسان را به تلاش برای رسیدن به کمال و تعالی دعوت می‌کند (همان، ص ۵۵).

ای انسان تو کامل شو کمال تو بر همه واجب است

پروین معتقد است که معنای زندگی در یک سطح واحد خلاصه نمی‌شود، بلکه سطوح متعددی دارد. از نظر او، عشق، معرفت، عدالت و کمال، هر کدام به‌تنهایی می‌توانند به زندگی معنا ببخشند، اما در عین حال، این سطوح با یکدیگر نیز مرتبط و درهم‌تنیده هستند. محمدرضا شفیعی کدکنی در کتاب ارزشمند "با چراغ و آینه" که به بررسی عمیق شعر و شاعران معاصر ایران پرداخته است، با نگاهی دقیق و تحلیلی به زندگی و آثار پروین اعتصامی، این شاعر بزرگ را به‌عنوان زنی با اندیشه‌های عمیق و زبانی ساده و روان معرفی می‌کند. اسلامی ندوشن معتقد است که پروین اعتصامی با شعر خود به عمق مسائل انسانی و اجتماعی پرداخته و توانسته است پیام‌های خود را به زیبایی و شیوایی به مخاطب منتقل کند. شفیعی کدکنی در تفسیر اشعار پروین اعتصامی، به‌ویژه اشعاری که به موضوع معنای زندگی می‌پردازند، به این نکته اشاره می‌کند که پروین اعتصامی در جستجوی پاسخ به پرسش‌های بنیادین انسان درباره زندگی و مرگ است. از دیدگاه شفیعی کدکنی، پروین

اعتصامی معنای زندگی را در تلاش برای کمال، جستجوی حقیقت و خدمت به انسانیت می‌بیند. او با استفاده از مثال‌هایی از اشعار پروین، نشان می‌دهد که چگونه این شاعر با زبانی ساده و عمیق، به موضوعاتی چون فناپذیری انسان، گذر زمان و ارزش‌های انسانی پرداخته است. برای مثال، شفيعی به شعری از پروین اعتصامی اشاره می‌کند که در آن شاعر به موضوع فناپذیری انسان و گذر زمان می‌پردازد. او این شعر را نشانه‌ای از نگرش عمیق پروین به زندگی و مرگ می‌داند و معتقد است که شاعر با بیان این موضوع، مخاطب را به تفکر درباره معنای زندگی وامی‌دارد. به نظر می‌رسد او در کتاب "با چراغ و آینه" به این نتیجه رسیده است که پروین اعتصامی در اشعار خود به دنبال کشف معنای عمیق زندگی و پاسخ به پرسش‌های بنیادین انسان درباره هستی و مرگ بوده است. وی با تحلیل اشعاری مانند "عشق حقیقی"، این ادعا را تقویت می‌کند که پروین اعتصامی، تلاش برای کمال، جستجوی حقیقت و خدمت به انسانیت را به عنوان ابعاد اصلی معنای زندگی مطرح کرده است.

۲. واکاوی مفهوم و معنای فلسفی زندگی

پرسش از معنای زندگی، نغمه‌ای آشنا در سرود هستی انسان است که از دیرباز در ژرفای وجود بشر طنین انداز بوده و او را به تأملی عمیق در هدف و ارزش زندگی خویش وامی‌دارد. در جستجوی فلسفی معنای زندگی و این که آیا این معنا، جعلی (ساختنی) یا واقعی (کشفی) است؟ دو دیدگاه کلی در مورد ماهیت معنای زندگی مطرح شده است:

۲.۱. دیدگاه جعل معنا

طرفداران این دیدگاه معتقدند که زندگی معنای ذاتی و از پیش تعیین شده‌ای ندارد و انسان با انتخاب‌ها، ارزش‌ها، باورها، آموزش‌ها و تربیت‌های محیط و خود، به زندگی خویش معنا می‌بخشد. از نظر این دیدگاه، انسان موجودی آزاد است که می‌تواند با خلق ارزش‌های نو، اهدافی را برای خود تعیین کند و در پرتو آنها به زندگی خود معنا ببخشد. ژان پل

سارتر فیلسوف اگزیستانسیالیست فرانسوی معتقد بود انسان در "جهانی بی‌معنا" رها شده است و باید با انتخاب‌های آزادانه خود، به زندگی خویش معنا ببخشد. از منظر وی، انسان در "جهانی بی‌معنا" زندگی می‌کند (سارتر، ۱۳۹۰، صص ۱۸-۱۲). از نظر وی، این بی‌معنایی نه تنها شامل جهان هستی، بلکه شامل وجود انسان نیز می‌شود. به عبارت دیگر، انسان در بدو تولد به درون جهانی پرتاب می‌شود که هیچ معنای ذاتی برای آن وجود ندارد و این وظیفه انسان است که با انتخاب‌های آزادانه خود، به زندگی خویش معنا ببخشد. او معتقد است که آزادی و مسئولیت دو روی یک سکه هستند و هر دوی آنها برای خلق یک زندگی معنادار ضروری هستند (سارتر، ۱۳۹۰، صص ۷۱۵-۷۰۰). نیچه نیز در آثار خود به‌طور گسترده به بررسی این پرسش بنیادین می‌پردازد و دیدگاهی منحصر به فرد و در عین حال چالش‌برانگیز در این زمینه ارائه می‌دهد. یکی از مفاهیم کلیدی در فلسفه نیچه، «مرگ خدا» است (نیچه، ۱۳۴۹، ص ۲۸۵). او معتقد بود که باور به خدای سنتی به‌عنوان منبع مطلق ارزش‌ها و معنا، در دوران مدرن فرو ریخته است. این فروپاشی، به بحران معنایی و پوچی در انسان مدرن منجر شده است. وی در پاسخ به این بحران، نیچه مفهوم «اراده معطوف به قدرت» را مطرح می‌کند (نیچه، ۱۳۴۹، صص ۲۹-۲۲). از نظر او، انسان موجودی است که در ذات خود میل به قدرت و سروری دارد. اراده معطوف به قدرت، خلاق‌ترین نیروی عالم است... این نیرو، انسان را به‌سوی خلق ارزش‌های نو، به‌سوی غلبه بر پوچی و به‌سوی آفرینش زندگی‌ای معنادار سوق می‌دهد (نیچه، ۱۳۵۳، ص ۵۷).

از نظر کی‌یرکگارد، هم معنای زندگی صرفاً امری «کشف‌شدنی» نیست، بلکه «آفرینشی» است که از طریق انتخاب‌های آزادانه انسان شکل می‌گیرد. انسان با هر انتخابی که انجام می‌دهد، بخشی از هویت و معنای زندگی خود را می‌آفریند. کی‌یرکگارد معتقد بود که انسان موجودی «محکوم به آزادی» است و هیچ ماهیت ذاتی و از پیش تعیین شده‌ای ندارد. این آزادی، به معنای رهایی انسان از قید و بند سرنوشت و جبر مطلق است. انسان با

این آزادی، مسئولیت انتخاب‌های خود را بر عهده می‌گیرد و این انتخاب‌ها هستند که هویت و معنای زندگی او را شکل می‌دهند. والتر ترنس استیس (۱۸۸۶-۱۹۶۷م) فیلسوف مشهور و نظریه‌پرداز آمریکایی - انگلیسی تبار قرن بیستم میلادی که از یک طرف دلبسته به سنت تحلیل زبانی و از سوی دیگر، دیدگاه شناخت‌شناسی‌اش هم کاملاً مبتنی بر تجربه‌گرایی بود، بر این باور است که زندگی در جهان مدرن کاملاً پوچ و بی‌معناست و در نتیجه تلاشی طاقت‌فرسا به خرج می‌دهد تا با ارائه راه کارهای فلسفی، روزنه‌ی چراغی جهت فائق آمدن بر آن را بیابد (خدری، ۱۴۰۱، صص ۱۶۲-۱۴۹).

۲.۲. دیدگاه کشف معنا

طرفداران این دیدگاه دقیقاً بر خلاف باور فوق‌الذکر، معتقدند که معنای زندگی دارای ذاتی از پیش تعیین شده است و انسان وظیفه‌ی کشف و درک این معنا را بر عهده دارد. از نظر این دیدگاه، معنای زندگی در منابعی بیرونی مانند دین، طبیعت، عقل یا قوانین اخلاقی نهفته است و انسان با کاوش در این منابع می‌تواند به درک عمیق‌تر از معنای زندگی دست پیدا کند. ارسطو فیلسوف یونانی گرچه به‌طور صریح در مورد کشف یا خلق معنای زندگی بحث نکرده است، اما می‌توان برداشت‌های مختلفی از دیدگاه او در این زمینه را استنباط کرد و وی را در زمره‌ی قائلین به کشف نیز محسوب نمود. این دیدگاه بر پایه‌ی موارد زیر استوار است: تأکید ارسطو بر نظم و غایت در جهان: ارسطو معتقد بود که جهان دارای نظم و غایتی ذاتی است و هر چیزی در آن نقشی خاص دارد. تمرکز ارسطو بر سعادت: وی سعادت را غایت نهایی زندگی انسان می‌دانست (ارسطو، ۱۳۹۶، ص ۲۰). او معتقد بود که انسان با به‌کارگیری عقل و فضیلت، می‌تواند به سعادت حقیقی دست پیدا کند. از این دیدگاه معنای زندگی امری از پیش تعیین شده و در اموری همچون سعادت نهفته است و این سعادت، نیز امری قابل کشف و دریافتنی توسط انسان است.

ابونصر فارابی، فیلسوف و دانشمند برجسته مسلمان، در کتاب مشهور خود «آراء اهل مدینه فاضله» (رساله فی السیاسة المدنیة) به بررسی ماهیت سعادت، هدف نهایی زندگی انسان و نقش عقل و فلسفه در کشف معنای واقعی زندگی می‌پردازد. او استدلال می‌کند که هدف نهایی زندگی انسان، رسیدن به سعادت و کمال است. به نظر او، سعادت صرفاً از طریق عقل و فلسفه قابل دستیابی است و انسان با استفاده از عقل خود می‌تواند معنای واقعی زندگی را کشف کند (فارابی، ۱۳۷۵، ص ۱۲۳).

۳. بررسی و تحلیل معنای زندگی از منظر پروین اعتصامی

با مطالعه دقیق اشعار پروین، می‌توان دریافت که او دیدگاهی چندوجهی به معنای زندگی دارد (اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۱۵). دیدگاه وی در مورد معنای زندگی، دیدگاهی جامع و پویاست. او به جای ارائه یک تعریف واحد از معنای زندگی، به بررسی ابعاد مختلف آن می‌پردازد و با تأکید بر ابعاد مختلف زندگی انسانی، دیدگاهی جامع و متعادل از معنای زندگی ارائه می‌دهد.

۳.۱. جستجوی حقیقت و معنای زندگی

پروین اعتصامی، زندگی را مسیری طولانی برای رسیدن به حقیقت می‌داند. او معتقد است که انسان با پالایش روح و کسب معرفت و فضیلت، می‌تواند به این هدف دست یابد. در اشعار پروین مضامین ارزشمندی چون زندگی خوب، نیک‌نامی، راستی و درستی، عشق به هم‌نوع و... موج می‌زند. وی زندگی را مسیری برای رسیدن به حقیقت می‌داند.

اگر روی طلب ز آینه معنی نگردانی / فساد از دل فروشویی غبار از جان برافشانی
هنر شد خواسته تمیز بازار و تو بازرگان / طمع زندان شد و پندار زندانبان تو زندانی
(اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۴۸).

اگر روی طلب ز آینه معنی نگردانی: در این بیت، شاعر به انسان توصیه می‌کند که به دنبال معنای واقعی زندگی باشد و از ظواهر فریبده دنیا دست بردارد. وی با تأکید بر

درون‌نگری، به صراحت بیان می‌کند که معنای زندگی را نمی‌توان در ظواهر دنیوی جستجو کرد. بلکه باید به درون خود رجوع کرده و به دنبال حقیقت درونی باشیم. همچنان در این بیت، وی نقدی بر مادی‌گرایی و توجه بیش از حد به امور دنیوی دارد. پروین اعتصامی معتقد است که خوشبختی واقعی در دارایی‌های مادی نهفته نیست، بلکه در شناخت خود و جهان است. وی از خواننده می‌خواهد تمام فضائل را جهت رسیدن به حقیقت دنبال کند. در واقع راه رسیدن به حقیقت را رعایت همین موارد معرفی می‌کند.

به چشم از معرفت نوری بیفزای ار نه بی‌چشمی

به جان از فضل و دانش جامه‌ای پوش ار نه بی‌جانی (همان، ص ۴۰).

به چشم از معرفت نوری بیفزای ار نه بی‌چشمی: این بیت بر اهمیت کسب معرفت و دانش برای رسیدن به حقیقت تأکید می‌کند. معرفت، در نظر وی به عنوان نوری درونی، است که می‌تواند تاریکی جهل را از بین ببرد و انسان را به سوی کمال هدایت کند. معرفت تنها به دانش نظری محدود نمی‌شود، بلکه به معنای بینش و بصیرت نیز هست. یعنی توانایی درک عمیق از پدیده‌ها و روابط علت و معلولی در عالم را شامل می‌گردد. او هدف و حقیقت و معنای زندگی را در پاک بودن و انسان درست بودن در وقت حضور در محضر پروردگار می‌داند. در واقع هدف تحویل روح پاک به محضر پروردگار است.

تو را پاک آفرید ایزد ز خود شرم نمی‌آید که روزی پاک بودستی کنون آلوده دامانی (همان، ص ۴۰).

در این بیت، شاعر انسان را به یاد اصالت پاک و الهی خود انسان می‌اندازد و او را به بازگشت به این پاکی دعوت می‌کند و معتقد است که انسان‌ها به دلیل فراموشی این اصل، به گناه آلوده می‌شوند. پروین اعتصامی، انسان را به بازگشت به فطرت پاک خود دعوت می‌کند و معتقد است که باز کردن آلودگی‌های نفسانی می‌توان به کمال رسید.

پروین وجود انسان را شایسته دریافت این هدف که همان رسیدن به ذات باری تعالی است، می‌داند و معتقد است انسان، می‌تواند به این هدف برسد.

چه کوشی بهر یک گوهر به کان تیره هستی

تو خود هم گوهری گر تربیت یابی و هم کانی (همان).

او انسان را به گوهر گران‌بهای تشبیه می‌کند که در دل کان تیره هستی نهفته است. این تشبیه نشان می‌دهد که انسان پتانسیل‌های بسیار بالایی دارد و می‌تواند به کمال و تعالی برسد. با این حال، برای رسیدن به این کمال، نیاز به تربیت و پرورش دارد. عبارت «گر تربیت یابی و هم کانی» به این معناست که انسان باید مانند کانی، که با حرارت و فشار به گوهر تبدیل می‌شود، با تلاش و کوشش خود را پرورش دهد تا به گوهر وجودی خود دست یابد. در این شعر پروین معتقد است، ما باید معنای زندگی را بیابیم در جایی که می‌گوید:

چو نورت تیرگی‌ها را منور کرد خورشیدی

چو در دل پروراندی گل معنی گلستانی (همان).

شاعر در این بیت، به خورشید و گل اشاره می‌کند و می‌گوید که انسان باید مانند خورشید، تاریکی‌ها را روشن کند و همچون گل، زیبایی و معنای زندگی را در دل خود پرورش دهد که این، همان خلق و جعل معنا توسط انسان می‌باشد. در این بیت وی معتقد است که هدف انسان در زندگی، تنها رسیدن به کمال فردی نیست، بلکه باید به جامعه و جهان اطراف خود نیز خدمت کند و به آن نور و روشنائی ببخشد.

اعتصامی در شعر «عشق حقیقی» (دیوان پروین، ۱۳۸۵، ص ۶۷)، عشق را نیرویی می‌داند که می‌تواند زندگی انسان را دگرگون کند و به آن معنا و هدف ببخشد: عشق نیرویی است که جان را به لرزه درمی‌آورد و دگرگون می‌کند.

چو مرغ اندر قفس در جست و خیزم به دنبال نغمه‌ای دل‌انگیز و نغمه‌ساز

نغمه‌ای کز شوق و شور و از آتش باشد و از هستی من شعله ورسازد

نغمه‌ای کز عشق خداوندی باشد ما را کند مست و مدهوش و شیدا

عشق در این اشعار، نه تنها یک احساس عاشقانه، بلکه یک نیروی محرک برای رسیدن به کمال و حقیقت است. عشق به خدا، انسان‌ها و طبیعت، می‌تواند انسان را به سوی کمال هدایت کند. در برخی دیگر از اشعار پروین، نیز می‌توان ردپایی از اندیشه‌های عرفانی وی را مشاهده کرد. او به مفاهیمی مانند وحدت وجود، عشق الهی و سیروسلوک عرفانی اشاره کرده است. همچنین، علاوه بر معرفت و دانش، به اهمیت عمل صالح نیز تأکید دارد. او معتقد است که انسان باید با عمل به آموزه‌های اخلاقی، به کمال دست یابد. نتیجه آنکه جستجوی حقیقت و معنای زندگی، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های پروین اعتصامی بوده است. او با زبانی شیوا و موجز، به این پرسش بنیادین پاسخ داده و راه کارهایی برای رسیدن به سعادت و کمال انسان ارائه کرده است. از دیدگاه پروین، انسان با پالایش روح، کسب معرفت و دانش، و عمل به آموزه‌های اخلاقی می‌تواند به حقیقت پی ببرد و معنای زندگی را کشف کند.

۳,۲. اهمیت فضائل اخلاقی

پروین اعتصامی، فضائل اخلاقی مانند راستی، درستی، عشق به هم‌نوع و پاکدامنی را از مهم‌ترین عوامل دستیابی به سعادت و کمال می‌داند. او معتقد است که با پرورش این فضائل، انسان می‌تواند به زندگی خود معنا و جهت دهد. وی، فضائل اخلاقی را به عنوان ابزارهایی برای رسیدن به کمال انسانی می‌داند و معتقد است که انسان با پرورش این فضائل، می‌تواند به خودشناسی دست یابد و به وحدت با هستی برسد. برخی از مهم‌ترین فضائلی که در اشعار پروین به آن‌ها اشاره شده است، عبارتند از:

راستی و صداقت: پروین اعتصامی، راستی و صداقت را از ارکان اصلی اخلاق می‌داند. او معتقد است که انسان با راستگویی، اعتماد دیگران را جلب کرده و به روابط اجتماعی سالم کمک می‌کند.

درستی و عدالت: عدالت و دادگری، از دیگر فضائلی است که پروین به آن‌ها اهمیت زیادی می‌دهد. او معتقد است که جامعه‌ای که بر اساس عدالت و دادگری اداره می‌شود، جامعه‌ای سالم و پویا است.

عشق به هم‌نوع: عشق به هم‌نوع، از دیدگاه پروین، تجلی عشق الهی است. او معتقد است که انسان با عشق ورزیدن به دیگران، می‌تواند به کمال انسانی دست یابد.

پاک‌دامنی و طهارت روح: پاکی و طهارت روح، از نظر پروین، شرط لازم برای رسیدن به حقیقت و کمال است. او معتقد است که انسان با زدودن آلودگی‌های نفسانی، می‌تواند به خدای درون خود پی ببرد. این ابیات، بیانگر این مضامین هستند:

«به جان از فضل و دانش جامه‌ای پوش از نه بی‌جانی» در این بیت، شاعر بر اهمیت کسب دانش و فضیلت تأکید می‌کند. وی، فضیلت و دانش را به لباسی تشبیه می‌کند که روح انسان را می‌پوشاند. این لباس، انسان را از پلیدی‌ها حفظ کرده و او را به سوی کمال هدایت می‌کند. همچنین در این بیت، ارتباط تنگاتنگی بین فضیلت و دانش نشان داده می‌شود. دانش، به انسان کمک می‌کند تا راه درست را تشخیص داده و فضائل اخلاقی را در زندگی خود پیاده کند.

تو را پاک آفرید ایزد ز خود شرم نمی‌آید این بیت هم بر اهمیت پاکی و طهارت روح تأکید دارد. انسان در اصل، موجودی پاک و معصوم است و گناهان، این پاکی اولیه را آلوده می‌کنند. پروین اعتصامی، انسان را به بازگشت به فطرت پاک خود دعوت می‌کند. او معتقد است که با زدودن آلودگی‌های نفسانی، می‌توان به کمال رسید. در نتیجه پروین اعتصامی، با تأکید بر فضائل اخلاقی، به انسان‌ها نشان می‌دهد که سعادت و کمال، تنها با

کسب ثروت و قدرت به دست نمی آید، بلکه با پرورش روح و ارتقای اخلاقیات حاصل می شود. او معتقد است که انسان با عمل به آموزه های اخلاقی، می تواند به آرامش درونی دست یافته و به زندگی خود معنا و جهت دهد.

۳,۳. نقش انسان در ساختن زندگی

پروین اعتصامی، انسان را موجودی فعال و مسئول می داند که می تواند با تلاش و کوشش، زندگی خود را بسازد و به کمال برسد. او معتقد است که انسان با استفاده از استعدادها و توانایی های خود می تواند به گوهر گرانبهائی تبدیل شود. بیت زیر این مضمون را به خوبی نشان می دهد:

چه کوشی بهر یک گوهر به کان تیره هستی

تو خود هم گوهری گر تربیت یابی و هم کانی

این بیت، دیدگاه انسان محور و امیدوارانه پروین اعتصامی را نشان می دهد و در تضاد با دیدگاه هایی است که انسان را موجودی منفعل و تحت تأثیر عوامل بیرونی می دانند. پروین اعتصامی، با این بیت، به انسان ها امید می دهد که با تلاش و کوشش می توانند به پتانسیل های خود دست یابند و زندگی خود را به شکلی مطلوب بسازند. او همچنین بر اهمیت تربیت و محیط اجتماعی در رشد و شکوفایی انسان تأکید می کند. این بیت در حقیقت یکی از زیباترین و عمیق ترین ابیات پروین اعتصامی است که دیدگاه او را درباره انسان و نقش او در زندگی به خوبی نشان می دهد. این بیت، حاوی پیامی امیدوارانه و انگیزه بخش است و به انسان ها یادآوری می کند که با تلاش و کوشش می توانند به پتانسیل های خود دست یابند و زندگی خود را به شکلی مطلوب بسازند. ابعاد مختلف این دیدگاه تأکیدی است بر:

انسان گرایی: این بیت، نشان دهنده انسان گرایی عمیق پروین اعتصامی است. او انسان را موجودی ارزشمند و دارای پتانسیل های بی نهایت می داند.

امیدواری: این بیت، حاوی پیامی امیدوارانه است. پروین اعتصامی، به انسان‌ها امید می‌دهد که با تلاش و کوشش می‌توانند به موفقیت دست یابند.

مسئولیت‌پذیری: این بیت، بر اهمیت مسئولیت‌پذیری فردی تأکید می‌کند. انسان باید برای بهبود زندگی خود و جامعه مسئول باشد.

توجه به پتانسیل‌های درونی: پروین اعتصامی، به پتانسیل‌های درونی انسان توجه ویژه‌ای دارد. او معتقد است که هر انسانی دارای استعدادها و توانایی‌های منحصر به فردی است که با کشف و پرورش آن‌ها می‌تواند به موفقیت برسد.

۳،۴. ترکیبی از جعل و کشف

دیدگاه پروین اعتصامی در مورد معنا و هدف زندگی، ترکیبی از خلق و کشف آن معنای اصیل در زندگی است. از یک سو، او معتقد است که انسان تا حد فراوانی خالق معنای زندگی خود است؛ زیرا انسان را موجودی آزاد و مختار می‌داند که می‌تواند با تلاش و کوشش، به زندگی خود معنا ببخشد و آن را در خود پرورش داده و در نتیجه به جعل و خلق معنا بر اساس تربیت و آموزش و معتقد است. از سوی دیگر وی طبق آموزه‌های دینی که داشته است معنایی را که اسلام و دین به ما می‌آموزد، برای معنای زندگی ملاک قرار می‌دهد.

تو را فرقان دبیرستان اخلاق و معانی شد
چرا چون طفل کودن زین دبیرستان گریزانی

نگردد با تو تقوا دوست تا هم کاسه آزی
نباشد با تو دین انباز تا انباز شیطانی (همان).

او معتقد است که معنای زندگی در قرآن نهفته است و راه رسیدن به آن تقوا و دوری از شیطان و هوای نفس است. نکته مهم و قابل توجه در این شعر از پروین گذرا بودن فرصت‌هاست که نشان می‌دهد، پروین معتقد است تمام مسیر زندگی را در راه رسیدن به

هدف باید طی کرد و در واقع معنای زندگی برای پروین چنان متقن و محکم و استوار است که از شنونده می‌خواهد، فرصت‌ها را از دست نداده در راه رسیدن به این هدف ضعف نشان ندهد.

تو را فرقان دبیرستان اخلاق و معانی شد: در این بیت، قرآن (که به فرقان معروف است) به‌عنوان مکتب و مدرسه‌ای برای یادگیری اخلاق و معانی والا معرفی شده است. پروین اعتصامی با این تشبیه تأکید می‌کند که قرآن کتابی است که انسان را به‌سوی کمال و سعادت هدایت می‌کند و راهنمای انسان در زندگی است.

چرا چون طفل کودن زین دبیرستان گریزانی: در این بیت، شاعر از انسان‌هایی که از آموزه‌های دینی رویگردان می‌شوند، انتقاد می‌کند و آن‌ها را به کودکانی نادان تشبیه می‌کند که از مدرسه فرار می‌کنند. این بیت نشان می‌دهد که پروین اعتصامی چقدر به اهمیت آموزه‌های دینی اعتقاد داشته است.

نگردد با تو تقوا دوست تا هم کاسه آزی: در این بیت، شاعر به رابطه بین تقوا و دوستی اشاره می‌کند و می‌گوید کسی که تقوا پیشه کند، دوستان خوبی نیز خواهد داشت. این بیت به این معناست که با عمل به آموزه‌های دینی، انسان به سعادت دنیا و آخرت دست می‌یابد.

نبا شد با تو دین انباز تا انباز شیطانی: در این بیت، شاعر به رابطه بین دین و شیطان اشاره می‌کند و می‌گوید کسی که به دین پای‌بند باشد، شیطان نمی‌تواند بر او مسلط شود. این بیت نشان می‌دهد که دین سدی در برابر وسوسه‌های شیطانی است و انسان را به‌سوی راه راست هدایت می‌کند.

با توجه به آموزه‌های دینی، می‌توان گفت که پروین اعتصامی معنای زندگی را در پیروی از آموزه‌های دینی و رسیدن به کمال معنوی می‌داند. از دیدگاه او، انسان باید با عمل به فرامین الهی و پرهیز از گناهان، به سعادت دنیا و آخرت دست یابد. او معتقد است که قرآن

کتابی است که انسان را به سوی کمال و سعادت هدایت می‌کند و با عمل به آموزه‌های دینی، انسان به سعادت دنیا و آخرت دست می‌یابد.

به تیغ مردم آزاری چرا دل را بفرسای

برای پیکر خاکی چرا جان را به فرسای

در این گلزار نتوانی نشستن جاودان پروین

همان به تا که بنشستی نهالی چند بنشانی (همان).

پروین اعتصامی در شعر «نهال آرزو» نیز معنایی در زندگی خود متصور است. او باز هم هدف را معنای زندگی می‌داند. در این بیت، شاعر به انسان‌هایی که با آزار و اذیت دیگران، دل خود را آزرده می‌سازند، خطاب می‌کند. او معتقد است که این نوع زندگی، نه تنها به دیگران آسیب می‌رساند، بلکه به خود فرد نیز زیان می‌رساند.

برای پیکر خاکی چرا جان را به فرسای: این بیت بر اهمیت روح و روان انسان تأکید می‌کند. شاعر می‌گوید که نباید برای ارضای خواسته‌های مادی و دنیوی، جان و روح خود را فرسوده کنیم. زیرا جسم مادی فناپذیر است، اما روح جاودانه است.

در این گلزار نتوانی نشستن جاودان پروین: در این بیت، شاعر به گذرا بودن زندگی اشاره می‌کند و می‌گوید که هیچ‌کس نمی‌تواند برای همیشه در این دنیا باقی بماند.

همان به تا که بنشستی نهالی چند بنشانی: این بیت، مهم‌ترین بیت شعر است و به طور مستقیم به معنای زندگی اشاره دارد. شاعر می‌گوید که به جای اینکه به فکر لذت‌های زودگذر باشیم، باید به فکر آینده و نسل‌های آینده باشیم. او از ما می‌خواهد که مانند نهالی، ریشه در زمین بزنیم و با تلاش و کوشش، ثمرات خوبی برای جامعه به‌بار آوریم. با توجه به تحلیل ابیات این شعر، می‌توان گفت که پروین اعتصامی معنای زندگی را در مواردی از جمله این‌ها می‌بیند:

خدمت به دیگران: شاعر معتقد است که انسان باید با خدمت به دیگران و جامعه، به زندگی خود معنا ببخشد.

کاشتن امید: کاشتن نهال آرزو، به معنای ایجاد امید و آینده‌ای بهتر برای نسل‌های آینده است.

پرهیز از دنیاگرایی: شاعر از دنیاگرایی و تعلق خاطر بیش از حد به دنیا برحذر می‌دارد و معتقد است که باید به دنبال ارزش‌های معنوی باشیم.

جاودانه کردن نام: با انجام کارهای خیر و ماندگار، می‌توان نام و یاد خود را در دل‌ها جاودانه کرد.

در این شعر، پروین اعتصامی به‌طور واضح و روشنی به ما می‌گوید که معنای زندگی در خدمت به دیگران و کاشتن امید است. او با استفاده از تصاویر زیبا و زبان شیوا، این معنا را به مخاطب منتقل می‌کند. بنابراین، می‌توان گفت که شاعر در این شعر، معنای زندگی را کشف کرده و آن را به صورت واضح و روشنی بیان کرده است. وی معتقد است، برای رسیدن به سعادت که همان هدف از زندگی است، باید به دنبال کسب علم و دانش و یافتن معرفت بود. معرفت از دیدگاه او وسیله‌ای است برای رسیدن به سعادت که مقصد و معنای زندگی پروین است. کسب معرفت کلید اصلی رسیدن به سعادت است. او با استفاده از استعاره‌های زیبایی همچون «چراغ معرفت» و «شاهراه سعی»، اهمیت دانش و آگاهی را در زندگی انسان برجسته می‌کند.

زین چراغ معرفت که امروز اندر دست ماست

شاهراه سعی و اقلیم سعادت روشن است (همان، ص ۱۵۹).

در واقع کسب معرفت را مسیر اصلی می‌داند؛ چرا که از آن به شاهراه یاد می‌کند. او به مخاطب یادآور می‌شود که اگر در مسیر فضل و دانش گام بردارد می‌تواند به اوج برسد که همان هدف و مقصد پروین است.

با چنین درماندگی از ماه و پروین بگذریم

گر که ما را باشد از فضل و ادب بال و پری

نتیجه آنکه وی معتقد است معنای زندگی یک امری واقعی و عینی است. در این شعر هم کاملاً کاشف معنا بودن دیدگاه پروین روشن است؛ چرا که علناً اعلام می‌کند: زین چراغ معرفت که امروز اندر دست ماست ... معتقد است معرفت وجود دارد این ما هستیم که باید آن را بیاییم و سرلوحه زندگی قرار دهیم. او با استفاده از عبارت «شاهراه سعی»، بر اهمیت تلاش و کوشش در مسیر کسب معرفت تأکید می‌کند. او معتقد است که تنها با تلاش و کوشش مستمر می‌توان به قله‌های دانش رسید. نکات برگرفته از سخن غزوی:

تضاد میان جهل و معرفت: با اشاره به «ماه و پروین»، شاعر به صورت ضمنی به تضاد میان جهل و معرفت اشاره می‌کند و نشان می‌دهد که با کسب معرفت، انسان می‌تواند از محدودیت‌های جهل رها شود.

معرفت به عنوان واقعیت عینی: پروین اعتصامی، معرفت را یک واقعیت عینی می‌داند که قابل دستیابی است. او معتقد است که انسان باید با تلاش و کوشش، این گنجینه ارزشمند را کشف کند.

نگاه انسان‌گرایانه: پروین اعتصامی، انسان را موجودی دارای ظرفیت‌های بسیار بالا می‌داند که با کسب معرفت می‌تواند به کمال برسد. این نگاه انسان‌گرایانه، در بسیاری از اشعار او دیده می‌شود.

تأثیر فلسفه و عرفان: اندیشه‌های فلسفی و عرفانی، به ویژه فلسفه اسلامی، بر اندیشه پروین اعتصامی تأثیر به‌سزایی داشته است. او با بهره‌گیری از این اندیشه‌ها، به تبیین جایگاه معرفت در زندگی انسان پرداخته است.

اهمیت تعلیم و تربیت: با توجه به تأکید پروین اعتصامی بر کسب معرفت، می‌توان نتیجه گرفت که او به اهمیت تعلیم و تربیت نیز اعتقاد داشته است.

۳,۵. معنای زندگی در اشعار پروین اعتصامی: از هدفمحوری به کارکردمحوری

گاهی کارکرد می‌تواند معنای زندگی باشد، در دو شعر قبلی که مورد بررسی قرار گرفت معنای زندگی از دید پروین اعتصامی هدف زندگی بود. اما در شعر «هرچه بادا باد» او منظره‌ای را بین خاک و باد به نظم می‌آورد. در این شعر باد طوری وانمود می‌کند که هدف فایده و کارکرد او بوده است و او برای انجام این وظایف خلق شده است.

برگ‌ها را ز چهره شویم گرد
غنچه‌ها را شکفته دارم و شاد
من فرستم به باغ در نوروز
مژده شادی نوید و مراد
گاه باشد که بیخ و بن بکنم
از چنار و صنوبر و شمشاد (همان، ص ۱۶۱).

البته نکته‌ای که در اینجا باید به آن توجه کرد این است که هدف وقتی معنا پیدا می‌کند که موجود، دارای علم و اراده و اختیار باشد. در غیر این صورت هدف برای صاحب موجود، غیرمتصور است. پس می‌توان نتیجه گرفت که پروین زمانی که انسان را مورد خطاب قرار می‌دهد، در حقیقت معنا را در قالب هدف در نظر می‌گیرد و زمانی که موجود بدون علم و اختیار را می‌نمایاند، صرفاً برای او نقش و کارکرد متصور می‌شود و در واقع معنا برای این موجودات (غیرعالم مختار) کارکرد و نقش است. با این وجود باز هم پروین براساس مضامین اشعارش این نقش و کارکرد را معنای زندگی ساخته دست خلق نمی‌داند؛ بلکه از دید او مخلوقات کاشف معنایند؛ اما صاحب خلق که خداست، معنا را شکل می‌دهد.

من و تو بنده‌ایم و خواجه یکیست

تو و ما را هر آنچه داد او داد (همان، ص ۱۶۱).

یکی دیگر از اشعار نغز و زیبای پروین شعر «گل بی‌عیب» است. در این شعر پروین به بی‌ثباتی زندگی و گذرا بودن آن نظر دارد و معتقد است هیچ آمدنی برای ماندن نیست و همه ناگزیر از رفتنیم. پس وقتی تقدیر بر رفتن است باید درست زندگی کنیم.

ما شکفتیم که پژمرده شویم

گل سرخی که دو شب ماند گیاست (همان، ص ۱۲۶).

در پایان نگاه پروین به این قانون هستی رنگ و بوی عرفانی به خود می‌گیرد و آن رسیدن به مقام رضا و تسلیم است. وی یادآوری می‌کند که بنده در حدی نیست که گلایه‌ای داشته باشد یا در کار هستی چون و چرا کند. هرچه خواهی روا دید، رواست یا به عبارتی دیگر بنده باید آنچه را جانان می‌پسندد بپسندد و راه آفریننده هستی را بپیماید (شریف پور، مرجع زاده، ۱۳۹۳، ص ۳۴۲).

ناگزیر است گل از صحبت خار

چمن و باغ به فرمان قضاست

ما چو رفتیم گل دیگر هست

ذات حق بی‌خل و بی‌همتا است (همان).

در این شعر نیز باز هم آموخته‌های دینی و قرآنی تعیین‌کننده مسیر و مقصد پروین است با اینکه دنیا را بی‌اساس و ناپایدار می‌بیند اما پیمودن همین زندگی کوتاه را در مسیر رسیدن به حق درست می‌داند.

بنده شایسته تنهایی نیست

حق تعالی و تقدس تنهاست

گوهر معدن مقصود یکیست و

آنچه برجاست شبه یا میناست

خلوتی خواه کاز اغیار تهیست

دوستی جوی که بی چون چراست (همان).

در شعر پروین، انسان پایگاه بلندی دارد. انسان دوستی شاعر در ارزش گزاری اش بدو نمایان می گردد. در حقیقت پند و پیام هایی پروین گویای دلبستگی او به رستگاری انسان هاست؛ اینکه ارزش خود را بشناسد و در راه و روش انسانیت گام بگذارند با انسان های دیگر خوب رفتار کنند و رابطه بین خود و خدا خویش را آنگونه که باید نگهبان باشند (فخر اسلام، ۱۳۸۵، صص ۱۱ و ۱۲). در این بیت علناً هدف را لقاء خداوند می داند که خالی از تعلقات دنیوی است و رسیدن به آن هدف و در واقع معنای زندگی باید باشد و اما شاعر در این شعر نیز جعل معنا را نمی پذیرد؛ بلکه معنا را ساخته و پرداخته خدا می داند و ماییم که باید فراموشی را کنار بگذاریم و به یاد بیاوریم معنایی را که با آن خلق شدیم.

همه را کشتی نسیان کشتی است

همه را راه به دریای فناست (همان).

نگرش پروین به مرگ نگرش دگرگونه و متفاوت است. پروین مرگ را زندگی می بیند. در واقع این مرگ است که پروین را همچون امیلی دیکنسون^۱ به حقیقت وجود نائل

^۱ امیلی الیزابت دیکنسون (۱۸۳۰-۱۸۸۶) شاعر آمریکایی بود که در دوران حیات خود به شهرت چندانی نرسید. اشعار او به دلیل لحن منحصر به فرد، استفاده از تصاویر و استعارات غیر معمول و ساختارهای دستوری خاص، متمایز هستند. هر دو شاعر، امیلی دیکنسون و پروین اعتصامی، نگرشی فلسفی به مرگ دارند. امیلی دیکنسون مرگ را در اشعار خود به عنوان یک تجربه مبهم و رازآلود به تصویر می کشد. او از مرگ می ترسد، اما در عین حال به آن کنجکاوست. پروین اعتصامی مرگ را به عنوان گذرگاهی به سوی دنیایی دیگر می بیند. او از مرگ نمی ترسد و آن را فرصتی برای رهایی از قید و بندهای دنیای مادی می داند. با وجود تفاوت هایی که در نگرش این دو شاعر به مرگ وجود دارد، هر دو شاعر از مرگ به عنوان ابزاری برای تأمل در ماهیت زندگی و جایگاه انسان در جهان استفاده می کنند.

می‌سازد. نگرش پروین به سیر و سلوک عرفانی و فارغ از حصار تن شدن برای رسیدن به جاودانگی، که همان ذات باری تعالی است، تنها راه ممکن از دیدگاه وی محسوب می‌شود (یار احمدی، ۱۳۹۵، ص ۳۵-۵۲).

۳,۶. معنای زندگی از نگاه پروین اعتصامی: سفری به درون

پروین این سؤال را مطرح می‌کند که آیا هدف زندگی از پیش تعیین شده است یا اینکه به عهده هر فردیست که معنای زندگی خود را بیابد؟ و در پاسخ به کشف معنای زندگی، انسان را به کاوش در درون خود و کشف هدف وجودی خود و اندیشیدن در رازهای زندگی تشویق می‌کند و از انسان می‌خواهد در دنیایی پر از هرج و مرج و عدم اطمینان به دنبال خرد زیبایی و حقیقت باشد. پس اشعار او مانند چراغ راهنمایی است که ما را ترغیب می‌کند معنای خود را در زندگی پیدا کنیم و زیبایی روح انسان را کشف کنیم. در معنای زندگی به منزله گواهی بر روح تسلیم ناپذیر انسان است. پس باید به جستجوی جوهر وجودی خود پرداخت. پروین در این طور معرفتی، معتقد می‌شود که ما کاشف معناییم نه جاعل معنا، این کشف خود رشد شخصی را به دنبال دارد. وقتی دنیای فیزیکی بیش از حد است به دنبال معنویت بگردید برای یافتن آرامش و شادی درونی باید به جنبه‌های مادی و معنوی به یک اندازه توجه کرد. از اشعار او می‌یابیم که معتقد است انسان باید از لحظه لحظه زندگی لذت ببرد و از آن استفاده کند. همچنین در بسیاری از اشعارش می‌گوید در این دنیا هیچ چیز جاودانه نمی‌ماند چیزی که باقی می‌ماند، روح است و جهان مادی در حال تغییر است. روح ابدی و مهم است. هدف نهایی زندگی پرورش روح و رشد معنوی است.

چو این پیمانه را ساقی است گردون
بباید خورد، گر شهد است و گر خون

از آن دفتر که نام ما زدودند
شما را صفحه دیگر گشودند
از این پژمردگی، ما را غمی نیست

که گل را زندگانی جز دمی نیست (همان، ص ۹۸).

پروین در طور و ساحت معرفتی دیگر، بر نقش فعال و تعیین کننده خود انسان تأکید داشته و بر قدرت اراده و انتخاب انسان به عنوان جاعل و خالق معنای زندگی باور دارد. وی در اشعار خود بارها بر قدرت اراده و انتخاب انسان تأکید می کند و معتقد است که انسان با استفاده از این قدرت می تواند سرنوشت خود را رقم بزند. او انسان را موجودی آزاد می داند که می تواند آزادانه مسیر زندگی خود را انتخاب کند و برای رسیدن به اهداف خود تلاش کند. پروین در اشعار خود جبر و تقدیر را نفی می کند و معتقد است که انسان اسیر سرنوشت از پیش تعیین شده نیست. او انسان را موجودی مسئول می داند که باید پاسخگوی اعمال و انتخاب های خود باشد. به همین جهت پروین در اشعار خود انسان را به خودشناسی و خودآگاهی دعوت می کند. او معتقد است که انسان با شناخت خود و توانایی هایش می تواند به معنای واقعی زندگی خود دست پیدا کند. پروین در اشعار خود بر نقش خلاقیت و نوآوری در خلق معنای زندگی تأکید می کند. او معتقد است که انسان با استفاده از خلاقیت خود می تواند زندگی خود را زیباتر و پرمعناتر کند. اشعار پروین سرشار از امید به آینده و باور به توانایی های انسان است. او به انسان ها انگیزه می دهد تا برای رسیدن به اهداف خود تلاش کنند و هرگز ناامید نشوند. نمونه هایی دیگر از اشعار پروین که در آنها به جعل و خلق معنای زندگی توسط خود انسان تأکید شده است در شعر «نقش»، است که زندگی را به یک «نقش خالی» تشبیه می کند که انسان باید با تلاش و کوشش خود، به آن معنا و مفهوم ببخشد:

نقش خالیست صفحه هستی

ز ماست نقش آن به نیک و بد (اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۵۰).
و یا در شعر «کا»، پروین کار و تلاش را کلید اصلی خوشبختی و سعادت انسان می‌داند:
کار ای مرد خردمند از توس
تا به کام تو رسد آنچه تو جویی (همان، ص ۱۱۳).
باز وی در شعر «دانش»، دانش را گامی در جهت یافتن معنای زندگی می‌داند:
علم اندوز شو گر می‌خواهی رهایی از غم و اندوه یابی (همان، ص ۱۰۳).
و سرانجام پروین در شعر «تلاش»، تلاش و کوشش را رمز رسیدن به قله‌های موفقیت و سعادت می‌داند:
به کوشش و امید ای مرد کار
که از این دو شود حاصل مطلوب (همان، ص ۱۳).

قوت دیدگاه پروین اعتصامی در مورد فلسفه و معنای زندگی، جامعیت و پویایی آن است. او به جای ارائه راه کارهای عملی برای یافتن معنای زندگی، به بررسی ابعاد مختلف آن می‌پردازد (اعتصامی، ۱۳۸۵، ص ۶۵). چنانچه در نظام حکمت وی، مدام تأکید بر ارزش‌های انسانی مانند عشق، معرفت، عدالت، و تلاش برای کمال است. مخفی‌نماند که ای بسا از نقاط ضعف این دیدگاه هم بتوان به عدم ارائه راه کارهای عملی برای یافتن معنای زندگی اشاره کرد. او به‌طور کلی به بیان عواملی می‌پردازد که به زندگی معنا می‌بخشند، اما در مورد چگونگی دستیابی به این عوامل توضیح دقیقی ارائه نمی‌دهد (همان، ص ۷۰).

۴. نتیجه‌گیری

در این پژوهش، با تحلیل اشعار پروین اعتصامی، تلاش شد تا به پرسش اصلی تحقیق، یعنی چگونگی کشف و جعل معنای زندگی در اشعار این شاعره بزرگ، پاسخ داده شود. فرضیه‌های اولیه تحقیق نیز بر همین محور تمرکز داشتند: اول، این که پروین اعتصامی معتقد است که معنای زندگی مقوله‌ای ناب از جنس حقیقت اصیل است که از پیش تعیین

شده است؛ و دوم، این که وی با تأکید بر نقش اختیار انسان، در خلق همین معنای زندگی تأکید دارد. نتایج تحقیق نشان داد که دیدگاه پروین اعتصامی در مورد معنای زندگی، ترکیبی از کشف و جعل است. او معتقد است که انسان در جستجوی معنای از پیش تعیین شده‌ای است که در عمق وجود او و هستی عالم، نهفته است. با این حال، این معنا تنها با تلاش و کوشش انسان و از طریق تجربه و اندیشه می‌تواند کشف شود. در عین حال، پروین بر نقش اختیار انسان در شکل‌دهی به معنای زندگی نیز تأکید دارد. انسان با انتخاب‌های خود و با استفاده از استعدادها و توانایی‌های خود، می‌تواند به خلق معنای شخصی و منحصر به فردی در زندگی دست یابد. این دیدگاه، نوآورانه و متفاوت از دیدگاه‌های رایج در زمانه او بوده و همچنان برای مخاطبان امروزی جذاب و قابل تأمل است.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۹۵)، چاپ اول، ترجمه: محمد مهدی فولادی. نشر دارالقرآن الکریم.
- اعتصامی، پروین (۱۳۸۵)، دیوان پروین اعتصامی. به تصحیح بهاءالدین خرمشاهی، تهران، انتشارات زوار.
- ارسطو (۱۳۹۶)، اخلاق نیکوماخوسی، ترجمه محمود مقدسی، نشر ققنوس.
- انجیل یوحنا (۱۳۹۲)، باب ۱۴ آیه ۶. ترجمه مهدی پارساپور، نشر ایلغار. چاپ اول.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۹۲)، با چراغ و آینه: در جستجوی ریشه‌های تحول شعر معاصر ایران، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سخن.
- خدری، غلامحسین (۱۴۰۱)، مقایسه میان والتر استیس و ملاصدرا در باب معناداری زندگی، الهیات تطبیقی، سال سیزدهم، شماره ۲۷.
- خدری، غلامحسین (۱۳۹۸)، سنجش مرگ اندیشی با معنای زندگی از منظر حکمت متعالیه، الهیات تطبیقی، سال دهم، شماره بیست و یکم.

- سارتر، ژان پل (۱۳۸۰)، هستی و پوچی، ترجمه: نسرين ثقدم. نشر آگه.
- سارتر، ژان پل (۱۳۹۰)، نقد عقل دیالکتیکی. ترجمه نسرين ثقدم. نشر آگه.
- شریعتی، محمد (۱۳۸۰)، معنای زندگی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- شریف پور، م. و مرجع‌زاده، سجاد (۱۳۹۳)، فلسفه اخلاق در اسلام: بررسی آراء فارابی، ابن سینا و ملاصدرا. قم: پژوهشگاه علوم و انسانی و مطالعات فرهنگی.
- صدرالمتهلین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۶۴)، تفسیر قرآن کریم. تصحیح محمد خواجه‌ی. قم: انتشارات بیدار.
- صدرالمتهلین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۶۰)، شواهد الربوبیه. تصحیح جلال الدین آشتیانی. مشهد: مرکز الجامعی للنشر.
- فخر اسلام، بتول (۱۳۸۵)، بن‌مایه‌های قصاید پروین اعتصامی. نشریه ادبیات فارسی (دانشگاه آزاد مشهد). شماره‌های ۱۱ و ۱۲.
- فارابی، محمد بن محمد (۱۳۷۵)، آراء اهل مدینه فاضله. ترجمه ی ابوالقاسم حبیبی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فرانکل، ویکتور (۱۳۸۳)، انسان در جستجوی معنا، ترجمه نغمه کمالی، تهران: انتشارات گلبن.
- نصری، عبدالله (۱۳۷۸)، فلسفه خلقت انسان، کانون اندیشه جوان وابسته به موسسه کانون اندیشه جوان تهران.
- نیچه، فردریش (۱۳۴۹)، چنین گفت زرتشت. ترجمه: داریوش آشوری. نشر مرکز.
- نیچه، فردریش (۱۳۵۳)، ارزش‌های نو برای فلسفه‌ای نو. ترجمه: داریوش آشوری. نشر مرکز.
- نیچه، فردریش (۱۳۵۶)، غروب بت‌ها. ترجمه: داریوش آشوری. نشر مرکز.

بررسی و تحلیل معنای زندگی از منظر پروین اعتصامی / غلامحسین خدیری / ۲۶۷

- یار احمدی، محمدرضا (۱۳۹۵)، بررسی تطبیقی مقایسه‌ای ارتباط مضامین حقیقت و زیبایی فلسفی عرفانی در آثار پروین اعتصامی و امیلی دیکنسون از گذرگاه منظر ملاصدرا. نشریه مطالعات ادبیات عرفان و فلسفه. جلد ۵، شماره ۲.
- Martin E. Seligman (2002), Using the New Positive Psychology to Live Your Best Life, Free Press.

